

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАРАНИЮК Ірина Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, проблеми формування професіоналізму вчителя початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BARANIUK Iryna Hryhorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Pre-Primary and Primary Education Department, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: pedagogical legacy of V. O. Sukhomlynskyi, problems of the development of the professional competence of a primary school teacher.

*Дата надходження рукопису 04. 07. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко*

УДК 37.011.3 – 051: 37.013

ДУБІНКА Микола Михайлович –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: mdubinka72@gmail.com

**ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні серед різноманітної кількості важливих педагогічних проблем, що потребують негайного розв'язання є проблема педагогічного спілкування, адже від налагодження взаємин, від рівня розуміння учасників освітнього процесу залежить власне продуктивність діяльності та інші складові її успішності: позитивне налаштування на працю, психологічний комфорт, прагнення до сприйняття, розуміння та подальшого відтворення, а також задоволення від здійсненої діяльності та рух до подальших звершень. Значний інтерес для сучасної педагогіки як у теоретичному, так і в практичному планах, має спадщина В. Сухомлинського, де знаходимо глибоку психолого-педагогічну інтерпретацію сутності педагогічних явищ, закономірностей, глобальних педагогічних проблем, де однією і є проблема педагогічного спілкування, що базується виключно на гуманістичних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі педагогічного спілкування присвячені праці видатних науковців, зокрема І. Беха, Н. Волкової, І. Зяюна, В. Кан-Калика, А. Мудрика, В. Паламарчук, О. Пехоти, О. Савченко, О. Сухомлинської та багатьох інших, які стверджують, що феномен спілкування має багатоаспектний вплив на поліпшення загальної атмосфери освітнього процесу. Проте опора на теорію і практику спілкування ще не стала повсякденною нормою діяльності вчителів, де ще спостерігається суб'єктивізм,

невмотивованість, випадковий вибір змісту, форм і методів виховання.

Значний досвід розв'язання питань педагогічного спілкування представлений у науковому доробку Василя Сухомлинського. Педагог переконливо зазначав, що характер стосунків між учителем і учнем, їх взаємодія є показником педагогічної культури. Учень як особистість має бути справжнім, а не проголошеним суб'єктом освітнього процесу. Ці ідеї видатного педагога є важливими для розгляду та вдосконалення сучасних підходів організації та здійснення педагогічного спілкування, саме цим і обумовлено розгляд нами цієї теми.

Метою статті є показати важливість проблеми педагогічного спілкування, що має гуманістичне підґрунтя, використовуючи безцінний досвід Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незаперечним є факт, що важливим інструментом, який забезпечує зв'язок особистості з іншими людьми, є спілкування, де потяг кожної людини до спілкування зумовлюється її природними потребами. Але крім власне прагнення спілкуватися, важливим є оволодіння мистецтвом спілкування. Так, спілкування – це мистецтво, а тому воно потребує від людини (педагога) і серця, і розуму, й уміння, й натхнення. Як усяке мистецтво, «його неможливо раз і назавжди «опанувати», вичерпати його премудрість до останку; але (як зазначає В. Кан-Калик, так і неодноразово підкреслював В. Сухомлинський – виокремлено нами) вчитися спілкуванню

можна і потрібно, доки ми живемо» [3, с. 3].

У цілому спілкування є особливим видом соціальної взаємодії людей і формою її виявлення; це цілеспрямована взаємодія, при якій встановлюються і розвиваються контакти між людьми, виробляються і дотримуються загальні правила, тактика і стратегія поведінки. За твердженням В. Сухомлинського, спілкування треба розглядати як динамічну, ієрархічну систему взаємодії, що спонукає особистість до саморозвитку [6]. Основу спілкування становлять потреби людей у забезпеченні умов життєдіяльності, інформаційному обміні; реалізація спільних та індивідуальних завдань, досягнення спільних та індивідуальних цілей. Саме тому спілкування є однією з найважливіших умов об'єднання людей для спільної діяльності, в т.ч. для навчання і виховання як опосередкованої спілкуванням спільної діяльності педагога та вихованців.

Здійснюючи аналіз психолого-педагогічних основ спілкування, варто виокремити такі його закономірності: 1) наявність спільності інтересів, потреб, цінностей, цілей суб'єктів взаємодії; 2) спілкування є однією з базових потреб особистості, тому перешкоди по її здійсненню змушують до пошуку способів і засобів реалізації цього процесу; 3) розвиток, нарощування, вдосконалення – саме такий ланцюжок має відбуватися, інакше спілкування порушується, затухає; 4) позитивна налаштованість на партнера у спілкуванні, що сприяє уникненню бар'єрів, які утруднюють розуміння інформації [4, с. 204]. Щодо основних компонентів спілкування, то його структуру можна визначити як: 1) сприйняття людьми одне одного; 2) розуміння людьми одне одного; 3) ставлення як форма вираження стосунків.

У цілому ж, спілкування – невід'ємний елемент праці педагога, що включає: а) знання основ педагогіки спілкування; б) володіння умінням організувати спілкування, управляти ним, як власним психічним станом; в) сформованість певних етично-особистих якостей педагога. При цьому варто констатувати, що професійна діяльність вчителя цілковито спирається на спілкування, залежить від нього. Педагог має генерувати процес спілкування. Від цього залежать його успіхи в навчально-виховній роботі, становлення професійної майстерності [2, с. 118]. Отже, використовуючи цей матеріал та спираючись на дослідження ряду науковців (І. Зязюн, В. Кан-Калик, В. Радул), під «педагогічним спілкуванням» розуміємо «систему органічної соціально-психологічної дії вчителя-вихователя у взаємодії з вихованцями, батьками, колегами в усіх

сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямовану на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності та стосунків» [5, с. 254], а також на забезпечення сприятливого психологічного клімату, на психолого-педагогічну оптимізацію навчально-пізнавальної діяльності, обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, на задоволення потреб особистості в підтримці, співчутті тощо.

Завдяки спілкуванню педагог розкриває внутрішній світ особистості, формує її свідомість, сферу почуттів; організовує і забезпечує освітній процес, допомагає засвоєнню школярем різних форм соціального досвіду. Тому цілком закономірно, що в структурі духовних потреб В. Сухомлинський особливо виділяє потребу в спілкуванні. Ця потреба має вияв не лише як необхідність у нових враженнях, почуттях, знаннях, але як здатність поділитися з іншими власними переживаннями й думками. Як стверджує вчений «людське спілкування – це надзвичайно широке, багатогранне задоволення потреби людини в людині» [6, с. 455], а далі продовжує: «якщо вам пощастило досягти того, що спілкування із своїм колективом стало для кожної особистості радістю, розкішшю, коли вихованцям хочеться зібратися просто для того, щоб поговорити про те, що кого хвилює, – ви виховали справжній колектив юних громадян» [6, с. 462].

Змістом такої діяльності є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, пізнання особистості вихованця, організація взаємостосунків за допомогою комунікативних засобів, ініціатором, організатором і керівником якої є педагог. Ця система спрямована на створення оптимальних умов для обоюдної діяльності та характеризується гуманістичними основами при створенні навчально-виховного середовища. При цьому гуманізм базується на переконанні в необмежених можливостях людини, її здатності до самовдосконалення; на системі ідей і поглядів на неї як найвищої цінності у суспільній свідомості, що є основною загальнолюдською духовно-моральною цінністю, сформованою людством упродовж тисячоліть. Дотримання засад гуманізму передбачає збереження фізичного і психічного здоров'я особистості, повагу до її свободи, захист гідності і визнання права на щастя, забезпечує задоволення її потреб та інтересів як кінцевої мети соціуму.

При цьому варто враховувати, що при створенні гуманістичного навчально-виховного середовища, педагогічне

спілкування виконує такі функції (за В. Семиченком «Психологія спілкування»): 1) контактну (встановлення контакту як стану обоїльної готовності до приймання і передавання повідомлення, змісту взаємозв'язку); 2) інформаційну (обмін повідомленнями: прийом, передавання інформації; обмін думками, задумами, рішеннями тощо); 3) спонукальну (стимуляція активності партнера з комунікації, спрямування його на певні дії); 4) координаційну (взаємне орієнтування й узгодження дій для організації спільної комунікативної діяльності); 5) пізнавальну (сприйняття, осмислення змісту інформації, пізнання внутрішнього стану співрозмовника; розуміння і вивчення навколишнього світу, особистості, колективу, себе); 6) експресивну (можливість доступно, цікаво й емоційно-виразно передавати знання, формувати уміння й навички; пробудження в партнерові необхідних емоційних переживань та обмін ними); 7) встановлення відносин (усвідомлення власного місця в системі рольових, ділових, міжособистісних та інших комунікативних зв'язків); 8) організація впливу (зміна стану, поведінки, рівня комунікативних знань, умінь, досвіду, ціннісно-мотиваційної сфери співрозмовника тощо); 9) управлінську (керування своєю поведінкою, вплив на інших людей).

Оптимальним треба вважати таке спілкування у процесі забезпечення гуманістичних засад навчально-виховного середовища, що створює найбільш сприятливі умови для формування позитивної мотивації у навчальній діяльності, для соціально-психологічного розвитку особистості, забезпечує сприятливий емоційний клімат у всіх сферах діяльності, забезпечує ефективне керівництво соціально-психологічними процесами у колективі і дозволяє максимально використовувати особистісні якості вихованців [2, с. 118].

Однак людина – досить складний предмет, що містить у собі множину різних якостей. Серед цих якостей, як правило, виокремлюють три групи: 1) пізнавальні, в яких інша людина виступає як джерело відомостей та організатор нових вражень; 2) ділові, де інша людина є партнером у сумісній практичній діяльності, помічником, взірцем правильних дій; 3) особистісні – людина розглядається як особистість, член суспільства, представник певної його групи. При цьому залежно від цілей та мотивів учасників спілкування, задля яких воно організовується, виділяють такі його види: педагогічне, ділове та міжособистісне. У будь-якому випадку інша людина виступає носієм певних властивостей, виконує цілком

визначену функцію та задовольняє конкретну комунікативну потребу – в співробітництві, нових враженнях, пізнанні, визнанні, повазі, співпереживанні, взаєморозумінні. Тому акцентуємо увагу на тому, що педагогічне спілкування має бути особистісно-орієнтованим, діалогічним, здійснюватися на суб'єкт-суб'єктному рівні.

Щодо останньої позиції зазначимо, що людина виступає як суб'єкт, так і об'єкт комунікативної діяльності. Специфіка комунікативної діяльності полягає в тому, що спілкуючись з оточуючими, особа одночасно може і має виступати в ролі суб'єкта і об'єкта спілкування. Як суб'єкт вона пізнає свого партнера, визначає ставлення до нього (інтерес, байдужість, симпатія чи неприязнь), впливає на нього з метою розв'язання певної задачі. У свою чергу, ця особа сама є об'єктом пізнання для того, з ким спілкується. Партнер адресує їй свої почуття та намагається вплинути на неї. При цьому слід підкреслити, що перебування людини і як об'єкта, і як суб'єкта характерне для будь-якого виду безпосереднього спілкування. Тому так важливо, щоб людські взаємини, у тому числі й при організації та здійсненні освітнього процесу, будувалися на суб'єкт-суб'єктній основі, коли обидві сторони спілкуються як особистості, як рівноправні учасники процесу спілкування. При дотриманні цієї умови встановлюється не міжрольовий, а міжособистісний контакт, у результаті якого і виникає діалог, тобто найбільша сприйнятливість та відкритість до співпраці кожного з учасників спілкування. Створюється оптимум для позитивних змін у пізнавальній, емоційній, поведінковій сферах усіх суб'єктів, що взаємодіють. Не випадково В. Сухомлинський уважав діалог із дітьми пріоритетним способом педагогічного впливу. Гуманістичними засадами такого діалогу, на його думку, є передусім визнання за дитиною права бути дитиною, її права на дитячі радощі та пустоці. Без виклику в дитини зацікавлення, непідробного захоплення не можна говорити про будь-який вплив на дитину – переконував Учитель.

Головними ознаками спілкування як діалогу є встановлення особливих відносин, які, за словами В. Сухомлинського, можна визначити як духовну спільність, довіру, відвертість, доброзичливість. Діалог з вихованцями передбачає спільне бачення, обговорення ситуацій, душевний контакт – пошук рішення спільних проблем [9], а щоб викликати в дитини бажану мовленнєву реакцію на проблему, педагог має індивідуалізувати своє спілкування.

Досить цінним у цьому аспекті є запропоновані В. Сухомлинським вимоги до діалогу, а саме: 1) не перетворювати дітей у

пасивний об'єкт сприйняття інформації; 2) не перевантажувати дітей інформацією; 3) завжди залишати щось недомовленим, щоб дитині знову і знову хотілося до цього повернутися; 4) давати дитині можливість не тільки слухати, але й розмірковувати («крила думки»); 5) відкривати, об'єднувати, доносити красу слова й навколишнього світу; 6) через слово пробуджувати в дитині відчуття себе людиною [8].

В. Сухомлинський закликав організовувати діалог так, щоб відкривати перед дитиною щось одне, але при цьому має бути використаний спосіб, завдяки якому цей фрагмент життя заграє перед нею всіма кольорами веселки. Отже, у діалозі з дитиною педагог має ставити собі за мету здивувати, захопити, надихнути, порадувати її, а не просто передати певну інформацію. Кожний яскравий образ, наочний або словесний, потребує від дитини багато часу й нервових сил, вважав В. Сухомлинський. І тому дитині треба давати час, щоб вона могла осмислити почуте та побачене. Відтак, здатність дати дитині можливість подумати, тобто не поспішати з вимогою відповіді або нагромадженням нової інформації – одна з найтонших якостей педагога. Продовжуючи думку В. Сухомлинського, зазначимо, що дитині треба давати час і можливість не тільки подумати, але й знайти своє слово щодо іншого, вивірити його, самостійно сформулювати свою думку.

Не випадково, як вважають науковці, спілкування може розглядатися як аспект, умова діяльності або як окремий вид діяльності. Але зв'язок спілкування й діяльності полягає в тому, що завдяки спілкуванню діяльність організовується. Водночас у процесі спілкування формуються уявлення особистості про себе, осмислення своїх вчинків та рефлексія результатів. Для набуття учнями соціального досвіду, уміння жити в громадянському суспільстві слід активніше залучати школярів до різних форм діяльності на основі діалогу, співпраці. Саме через діяльнісний підхід в освітньому процесі учень бере участь у моделюванні явищ суспільного життя, засвоює навички комунікації. Спільна діяльність передбачає міжособистісні стосунки, що сприяють встановленню соціальних стосунків між учнями, створює можливості особистісного зростання, є засобом розширення суспільних контактів учнів та є чинником ефективної соціальної адаптації та життєдіяльності в цілому.

Щоб такий вид спілкування став реальністю, необхідна сформованість гуманістичного за своїм характером «комунікативного ядра особистості». При цьому

до змісту «комунікативного ядра» входять усі психологічні властивості, що вже є сформованими у конкретної особистості і які мають вияв у спілкуванні. Ці властивості у своїй основі відображають досвід спілкування особистості з різними категоріями людей, як позитивний, так і негативний. Необхідно кожному учаснику спілкування прищеплювати культуру спілкування і формувати позитивний досвід, виробляти уміння бачити в людині вищу цінність, а в співрозмовнику спілкування – особистість, настільки ж значиму, як і він сам.

При цьому варто пам'ятати, що комунікативна взаємодія у процесі педагогічного спілкування відбувається на таких принципах: 1) урахування соціальних настанов особистості (кожна людина має власні погляди, цінності, досвід. Людині легше відкинути те, що не відповідає її настановам, ніж змінити їх. Педагог має враховувати ці настанови, уважно ставитись до них); 2) «Випідхід» (передбачає з'ясування намірів та очікувань вихованця, спільний пошук шляхів розв'язання проблеми); 3) толерантність (розуміння, що всі люди індивідуальні та неповторні, кожен має право на власний погляд); 4) референтність (передбачає повагу до школярів, демонстрацію віри в кращі їх якості, акцентування на позитивному, врівноваженість, доброзичливість, оптимізм) [1, с. 29–30]. А чи буде педагогічне спілкування оптимальним, залежить від педагога, від рівня його педагогічної майстерності і комунікативної культури.

Надзвичайного значення В. Сухомлинський надавав мовленню вчителя, що має слугувати зразком для дітей, а також художньому слову, зокрема творам письменників-класиків, народній творчості. Слово вчителя, на думку педагога, має бути доброзичливим, лагідним, викликати в душі дитини позитивні емоції й почуття. Педагог стверджував, що в руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптура [9]. І це не випадково: щоб ефективно формувати комунікативні уміння вихованців, на думку В. Сухомлинського, учитель повинен плекати високу культуру мовлення, дбати про те, щоб кожна дитина вільно висловлювала свої думки в будь-якій навчальній чи життєвій ситуації, вміло використовувала такі засоби техніки мовлення, як інтонація, паузи, темп, висота, сила голосу. Педагог має бути пов'язаний зі своїми вихованцями десятками ниточок, які йдуть від серця до серця і є джерелом натхнення в учительській праці.

Вчителю необхідно прислухатись до мудрих порад ученого-практика щодо

розкриття самобутності, орієнтації на особистість і максимально можливий розвиток її здібностей, моральних якостей. В. Сухомлинський наголошує, що «виховати почуття власної гідності, поваги до самої себе можна лише тоді, коли людина відчуває себе господарем у своєму власному духовному світі, коли в ньому є певна межа, за яку не має права переступати ніхто» [7, с. 309]. Процес творчого становлення особистості передбачає духовний розвиток учня, «без якого немає прагнення до ідеалу, немає живої людської особистості» [7, с. 458].

При забезпеченні гуманізації навчально-виховного середовища та при налагодженні педагогічно доцільних стосунків варто пам'ятати про психолого-педагогічні основи сприйняття і розуміння людьми одне одного. До них відносяться: 1) ідентифікація – уподібнення себе іншому, коли спілкування будується на прагненні поставити себе на його місце; 2) симпатія – особливий спосіб розуміння іншої людини на основі не раціонального осмислення її особистості, а емоційно забарвленого співпереживання її стану, співчуття, співучасті, співрозуміння з партнером у спілкуванні; 3) рефлексія – усвідомлення людиною того, як вона сприймається партнером; 4) казуальна атрибуція – приписування іншому свого бачення психологічних причин його поведінки, інтерпретації цих причин і внаслідок цього розуміння психологічних джерел поведінки партнера. Звичайно, таке бачення нерідко призводить до спотворення висновків про психологічні особливості партнера у спілкуванні; 5) установка – певна налаштованість на партнера у спілкуванні [4, с. 205].

При організації взаєморозуміння та дотриманні гуманістичних засад педагогічного спілкування, необхідно пам'ятати про дії таких механізмів та їх наслідки: 1) переконання, коли вплив здійснюється на раціональну сферу особистості і ґрунтується на критичному сприйнятті інформації і внутрішньому прийнятті її, згода з нею на підставі аргументів, доведення тих чи інших положень; 2) «психічна захопленість» – несвідома, мимовільна схильність людини до наслідування емоційних станів як на позитивній, так і на негативній основі; 3) наслідування – сприйняття і репродукування людиною рис і зразків поведінки, атрибутів зовнішності, що демонструються іншими людьми (часто є джерелом негативної поведінки); 4) психічне примушування, в основу якого покладено механізм психічного тиску з використанням влади [4, с. 205–206].

Численні дослідження вчених і практика показують, що педагоги, які починають свою

педагогічну діяльність, відчувають труднощі у налагодженні педагогічного спілкування, у забезпеченні взаємодії, яка характеризується як процес творчий незалежно від того, який аспект спілкування є предметом розгляду. Тому при якійсь організації педагогічного спілкування обов'язково необхідно пам'ятати про основи співробітництва та планувати взаємини на його засадах. Взаємодія в ході виконання завдань, організація для здійснення колективних справ, вибудовування взаємовідносин членів колективу, формування позитивного емоційного мікроклімату тощо – далеко не весь перелік питань, які допомагає розв'язати спілкування. А для того, щоб педагогічне спілкування було успішним, учитель має бути обізнаний з особливостями спілкування, йому слід ґрунтовно вивчити наявну літературу з відповідної проблеми і розробити програму діяльності з удосконалення власного комунікативного потенціалу як загального, так і професійного. Доцільно також використовувати активні форми засвоєння правил педагогічного спілкування: тренінги, практична робота, майстер-класи, конкурси педагогічної майстерності, творчі лабораторії тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, знання та врахування учителем основ педагогічного спілкування в найрізноманітніших сферах професійної діяльності, уміння обирати правильний підхід до учнів у системі навчально-виховних взаємостосунків з ними, сприятимуть гармонізації та оптимізації життя закладу. Педагоги, постійно спілкуючись з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, мають уникати конфліктів, непорозумінь, неконструктивних суперечок, дотримуватися правил професійно-педагогічної взаємодії. При цьому можна стверджувати, що завдяки їх дотриманню спілкування буде педагогічно доцільним, гуманістично зорієнтованим, а значить більш ефективним. Тому вчителям необхідно оволодівати мистецтвом спілкування, яке є основою професійного успіху.

Перспективи подальших досліджень передбачають виокремлення організаційно-педагогічних умов оволодіння майстерністю спілкування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посібник / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – С. 26–40.
2. Дубінка М. М. Педагогічні умови формування майстерності майбутнього вчителя (Методичні рекомендації до спецсемінару) / М. М. Дубінка. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2004. – С. 117–133.

3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. Книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.

4. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник / З. І. Слєпкань. – К.: Вища школа, 2005. – С. 203–206.

5. Соціолого-педагогічний словник [Уклад.: Радул В. В., Галета Я. В., Довга Т. Я., Дубінка М. М., Кічук Я. В., Кравцов В. О., Радул О. С., Фабрика А. А., Шульга О. А.] / За ред. В. В. Радула, вид. 2-е. – Харків: Мачулін, 2015. – 444 с.

6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 401–637.

7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 283–582.

8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 5–279.

9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 417–654.

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2006). *Profesijno-pedagogichna komunikatsiya*. [Professional-pedagogical communication]. Kyiv.

2. Dubinka, M. M. (2004). *Pedagogichni umovi formuvannya maysternostiI maybutnogo vchitelya. (Metodichni rekomendatsiyi do spetsseminaru)*. [Pedagogical conditions for the formation of the mastery of the future teacher (Methodical recommendations to the special sample)]. Kirovograd.

3. Kan-Kalik, V. A. (1987). *Uchitelyu o pedagogicheskom obschenii*. [Teacher about pedagogical communication]. Moscow.

4. Slepkan, Z. I. (2005). *Naukovi zasady pedagogichnogo protsesu u vischly shkoli*. [Scientific principles of pedagogical process in high school]. Kyiv.

5. *Sotsiologo-pedagogichniy slovník* (2015). [Sociological-pedagogical dictionary]. Harkiv.

6. Suhomlinskiy, V. O. (1976). *Metodika viovannya kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.

7. Suhomlinskiy, V. O. (1977). *Narodzhennya gromadyanina*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

8. Suhomlinskiy, V. O. (1977). *Sertse viddayu dityam*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

9. Suhomlinskiy, V. O. (1976). *Sto porad uchitelevi*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: самовизначення особистості майбутнього педагога; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mikhaylovich – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Education Management, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: self-determination of personality of future teacher; pedagogics of higher school; study of pedagogical inheritance of V. O. Sukhomlynskogo.

Дата надходження рукопису 04. 06. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул

УДК 37.015.31

ЖУРАТ Юлія Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID iD: 0000/0003-3535-9817
e-mail: y.zhurat@chnu.edu.ua

ПЕРЕПЕЛЮК Інна Романівна –

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID iD: 0000-0002-6376-2825
e-mail: i.perepeliuk@chnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап модернізації вітчизняної освіти вимагає

створення високодуховного середовища формування в молодого покоління моральної культури і ґрунтуватися на концепції духовно-